

LINGVOMADANIY TUSHUNCHALAR TIZIMIDA RAMZ IFODASI

Nazarova Gulzoda Bahriddin qizi

TerDU Lingvistika (o'zbek tili) magistranti

<https://www.doi.org/10.37547/ejlfas-v03-i02-p2-24>

ARTICLE INFO

Received: 11th February 2023

Accepted: 20th February 2023

Online: 21th February 2023

KEY WORDS

Antropologiya, tasavvur,
ramz, simvol, universal
kategoriyalar, folklor, xalq
og'zaki ijodi.

ABSTRACT

Mazkur maqolada lingvomadaniy birliklar orasida muhimlaridan biri – ramz haqida ma'lumotlar berilgan. Ramz tushunchasi, uning vujudga kelishi, ramziy ifodalar haqida mulohazalar bildirilgan. Ramzlarning vujudga kelishi juda uzoq davrlarga borib taqalishi, insoniyat tomonidan amalga oshirilgan eng dastlabki ijod namunasi ham ramz ekanligi haqidagi fikrlar berib o'tilgan.

Til – madaniyatning ko'zgusi bo'lib, unda nafaqat insonni o'rab turgan real borliq, uning real yashash sharoitlari, balki xalqning ijtimoiy o'zini-o'zi anglashi, uning mentaliteti, milliy xarakteri, hayot tarzi, an'analari, urf-odatlar, ahloqi, qadriyatlar yig'indisi va dunyoqarashi ham aks etadi¹. Tildan foydalanuvchilar ijtimoiy muloqot tizimida mazkur jamiyat, guruh va ijtimoiy muhitda qabul qilingan birliklar – ramzlardan foydalanmasdan yashay olmaydilar. Insonni hayvondan farqlovchi jihatlardan biri uning ramzlashtirishga bo'lgan ehtiyojidir. Zamonaviy antropologiyada B.Franklinning (*toolmaking animal*) formulasi biroz o'zgartirilib, inson o'zining tabiatiga ko'ra *symbolmaking animal*, yani inson nafaqat mehnat qurollari ishlab chiqaradigan, balki ramzlar yaratadigan jonzod hamdir, deb talqin qilinadi. Demak, dunyo ramzlardan iborat, ramzlar insoniyatning ilk, haqiqiy ijodidir².

Ajdodlarimiz bugun ibtidoiy davr deb baho beriladigan paytlarda bizga qaraganda yuz karra shoirroq edilar. Ular albatta, poeziyani tushunmasdilar, biroq bugungi til bilan aytganda, o'sha minglab yillar avval ularning tafakkur tarzi poetik mushohada tarzida edi: ular hayotlari va tabiatdagi har bir narsani tasavvur qilgan tushunchalarning ramzi sifatida qabul qilardilar. U paytlar *osmon, suv, ko'kat, quyosh, oy, yorug'lik va zulmat, tangrilar* edi; quyosh o'rnini tun egallarkan, ezgulik va yovuzlik kurashi ketyapti deb o'ylashardi. Hayvonlar ham tangrilar edi, ularning ichida ham yovuz va ezgu niyatli bor edi. Ezgulik tangrilar osmonda, yer yuzida yorug'lik bilan birga yashashadi, yovuzlik tangrilar yer ostida, zulmat bilan birga yashashadi deb o'ylardilar³.

¹ Курбаназарова Н.Ш. Лисоний тизимда этнографик бирликларнинг лингвомаданий аспекти (Сурхондарё тўй маросимлари мисолида). // Сўз санъати халқаро журнали, 4-сон, 3-жилд. ISSN 2181-9297.– Тошкент, 2020. – Б. 99-103

² Эшонқулов Ж. Фольклор: образ ва талқин. – Қарши: Насаф, 1999. –Б. 136.

³ Маслова В. А. Лингвокультуроология: Учеб. пособие для студ. высш. учеб. заведений. –М.: Издательский центр «Академия», 2001. –С. 95.

Demak, inson moddiy muhitdan tashqari, ramziy olamda ham yashaydi. Inson oz tarixining ilk davrlarida manolar dunyosida yashagan, dunyoni ramzlar orqali qabul qilgan, tabiat bilan ramzlar orqali munosabatda bolgan. Shunga kora, inson tilini tola manoda ramzlar tili deyish mumkin. Ramzlar o'z-o'zidan shakllanmagan, ular insonning bilish mahsuli sifatida vujudga kelgan. Insonlar o'rtasidagi aloqa ramz (simvol) so'zining o'zida aks etgan. Yunoncha simvol so'zi dastlab sopol yoki chinni parchasini ifodalab, do'stona munosabatlar belgisi bo'lib xizmat qilgan. Mehmonni kuzatayotgan mezbob mehmonga sopol yoki chinni parchasining bir bo'lagini bergan, ikkinchi bo'lagini esa o'zida olib qolgan. Bu mehmon qachondir yana uyga kelganida, uni ana shu sopol parchasidan tanib olishgan. Demak, qadimgi davrlarda simvol so'zi shaxs guvohnomasi ma'nosida qo'llanilgan. Ramz tushunchasi qator fanlar nuqtayi nazaridan turlicha talqin qilinadi: 1) ramz belgi bilan o'xshash tushuncha (tillarni sun'iy formallashtirishda); 2) hayotni san'at vositasida obrazli o'rganishning o'ziga xosligini ifodalovchi universal kategoriya (estetika va sanat falsafasida); 3) muayyan madaniy obyekt (madaniyatshunoslikda, sotsiologiyada va boshqa ijtimoiy fanlarda); 4) ramz belgi bo'lib, uning dastlabki ma'nosidan boshqa ma'no uchun shakl sifatida foydalaniladi (falsafa, lingvistika, semiotika va h.k.)⁴. Lingvomadaniy ramzning belgilik jihati qiziqtiradi. Agarda oddiy belgi insonga ma'nolarning predmetlar olamiga kirish imkoniyatini bersa, ramz ma'noviy munosabatlarning predmetlar mavjud bo'lmagan olamiga kirish imkoniyatini beradi. Ramzlar orqali bizning ongimizda kishilarni yagona etnomadaniy hamjamiyatga birlashtiradigan madaniyatning eng muqaddas qirralari ochiladi, aqlga sig'maydigan, g'ayrushuriy botiniy ma'nolar yuzaga chiqadi. Ramzni o'z predmeti bilan aloqasini yo'qotgan ma'no sifatida tasavvur qilish mumkin. Y.M.Lotman ramzlarni madaniy majmuaning eng barqaror elementlaridan biri sifatida qayd qilgan. Demak, ramzlar mazkur lingvomadaniy makonning barqaror birliklari sanaladi. Ular turmush qoidalariga aylangan kuzatishlarni mustahkamlaydi. Ramz inson ruhiyatining tili bo'lib, u tabiat bilan ana shu tilda gaplasha boshlagan. Aynan ana shu ramzlar tilida *miflar, ertaklar, dostonlar* yaratilgan.

Folklor ramzlari muayyan xalqning ilk tafakkur tarzini, tasavvurlarini, ijodini tamsil etadi. Jumladan, turkiy xalqlar og'zaki ijodida *Ulgen* – yoruglik va ezgulik, *Erlikxon* – zulmat va yovuzlik, *momaqaldiraq* – tangrilar ovozi, *yashin* – tangrining o'qi, *sel* – yovuz ruhning ofati, *tog'* – tilsimli qo'rg'on, *suv, tuproq* – tiriklik, *go'r, qabr* – ruhlar makoni, *osmon* – ezgulik tangrilari, *yer osti* – yovuz ruhlar makonining ramzi, kodlashgan ismlari bo'lgan⁵.

Xalq og'zaki ijodida muayyan davrda yashagan ajdodlarimizning kechinmalari, tasavvurlari muhrlangan. Ularda ifodalangan ramzlarni tadqiq etish va ularni to'g'ri talqin qilish ajdodlarimizning ichki dunyosini yoritib berishga, bizni ularga yaqinlashtirishga, ma'naviyatimizni boyitishga xizmat qiladi. Zero, ramzlar qadriyatlar majmuyidir.

Turli lingvomadaniyat ramzlarining qiyosiy tahlili. Ramz tashqi dunyoning turli madaniyat vakillari ichki dunyosi, ongi, tafakkuri va ruhidagi aksidir. Har bir insonda, har qanday madaniyat vakilida ichki dunyoni o'ziga xos qabul qiluvchi tug'ma mexanizm mavjud

⁴ Алефиренко Н.Ф. Лингвокультурология. Ценностно-смысловое пространство языка. Учебное пособие. –М.: Флинта, Наука, 2010. –С. 189.

⁵ Лотман Ю.М. Семиосфера. –СПб.: Искусство, 2000. –С. 241.

bo'ldi. Bu tug'ma mexanizm tashqi dunyoni ramzlar, timsollar orqali qayta ishlab qabul qilishga moslashgandir⁶.

Ramziy etalonlar madaniy jihatdan tamg'alangan bo'ldi. Binobarin, turkiy xalqlar lingvomadaniyatida bori jasurlik, rus lingvomadaniyatida vahshiylik etaloni bo'lib keladi. A.K.Bayburin: Ba'zi narsalarning moddiy madaniyat sohasiga, boshqalarining ma'naviy madaniyat sohasiga kiritilishi birinchi navbatda ularga turli semiotik maqom berilganini ko'rsatadi, deb yozadi. Bu o'rinda takidlash joizki, ayrim tillarda ramziy etalonlar bir-biriga mos keladi: *qo'y – yuvoshlik etaloni, chumoli va ari – mehnatsevarlik etaloni*. Demak, ramzlar obrazlilik, motivlashganligi, ko'p ma'noliligi bilan tavsiflanadi. Ijtimoiy muloqot tizimida muayyan obyektlar, masalan, *predmet, harakat, hodisa, matn, tasvir, hayvon, osimlik, rang, raqam* va shu kabi ramz bo'lib xizmat qiladi. Ramzlar moddiy (buyum, predmet), tushunchaviy, so'zli, tasviriy va ovozli bo'lishi mumkin.

References

1. Курбаназарова Н.Ш. Лисоний тизимда этнографик бирликларнинг лингвомаданий аспекти(Сурхондарё тўй маросимлари мисолида). // Сўз санъати халқаро журнали, 4-сон, 3-жилд. ISSN 2181-9297.– Тошкент, 2020. – Б. 99-103
2. Эшонқулов Ж. Фольклор: образ ва талқин. – Қарши: Насаф, 1999. –Б. 136.
3. Маслова В. А. Лингвокультурология: Учеб. пособие для студ. высш. учеб, заведений. –М.: Издательский центр «Академия», 2001. –С. 95.
4. Алефиренко Н.Ф. Лингвокультурология. Ценностно-смысловое пространство языка. Учебное пособие. –М.: Флинта, Наука, 2010. –С. 189.
5. Лотман Ю.М. Семиосфера. –СПб.: Искусство, 2000. –С. 241.

⁶ Эшонқулов Ж. Фольклор: образ ва талқин. –Қарши: Насаф, 1999. –Б. 67.